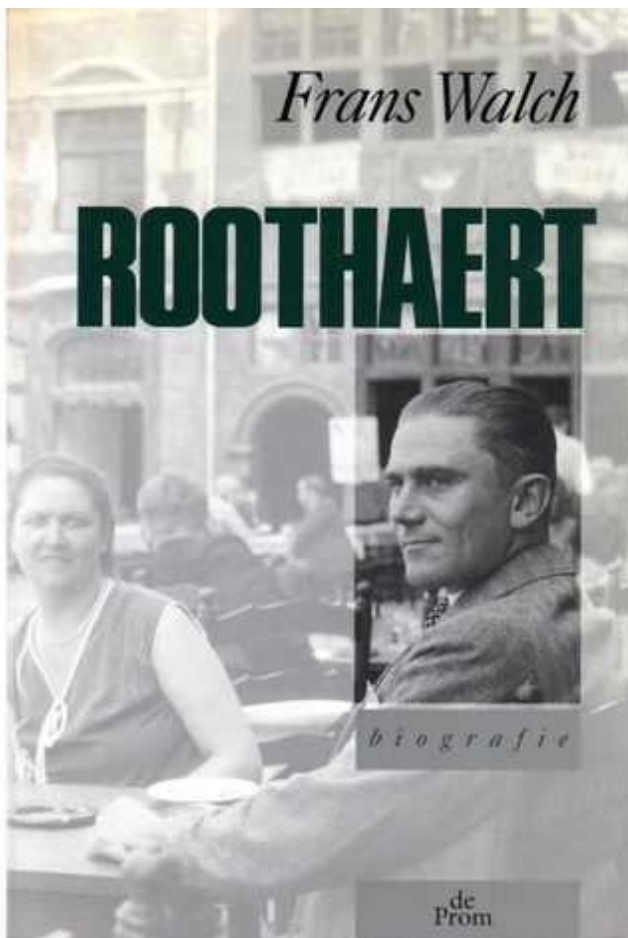

Frans Walch

ROOTHAERT

een biografie

de
Prom

Inhoud

Inleiding	7
I Jeugd	9
II Dienstjaren 1914-1918	31
III Studententijd	36
IV De jaren twintig	42
V Van jurist tot schrijver	56
VI De detectives	62
VII De camera loopt	89
VIII Twee verdachte boeken	103
IX De verkeerde omgang	115
X Doctor Vlimmen	126
XI Die verkeerde weereldt	144
XII De mobilisatie	158
XIII De vlam in de pan	168
XIV De bezettingsjaren	209
XV Villa Cascara	218
XVI De wenteltrap	230
XVII Oom Pius	240
XVIII Een avondje in Muscadin	253
XIX Vlimmen contra Vlimmen	263
XX Vlimmens tweede jeugd	282
XXI De jaren vijftig	295
XXII Ziekte en herstel	326
XXIII Duivelsfortuin	340
XXIV De laatste jaren	347
XXV Literatuur of lectuur?	355
XXVI De erfenis	365
XXVII Ton-Toon-Anton, herinneringen	374
Epiloog	385
Noten	386
Bibliografie	414
Naslagwerken	419
Archieven en documentatiecentra	422
Personenregister	423
Verantwoording illustratiemateriaal	429

ISBN 90 6801 495 1
Copyright © 1996 by Uitgeverij de Prom, Baarn
Ontwerp omslag: Bosch en Keuning Studio
Verspreiding voor België: Uitgeverij Westland nv, Schoten

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912° het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

XI Die verkeerde wereldt

Op 12 juli 1937 schrijft Roothaert aan Fré Ouwerling:

'Ik heb het boek van Hendrik niet gelezen, maar bestudeerd, zoals nog zal blijken. En ofschoon het een heel dikke boterham is, blijft het van begin tot eind spannend. Zelden heb ik een roman met meer ijver gelezen, n'en déplaise de pietluttige inleiding van meneer den burge-meester.'³⁰⁰

Met 'het boek van Hendrik' doelt Roothaert op de *Geschiedenis der dorpen en heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden*, het levenswerk van Hendrik Nicolaas Ouwerling. De meer dan 700 pagina's tellende studie verschijnt in de zomer van 1933, tragisch genoeg zo'n negen maanden na de dood van de samensteller. De geschiedenis van de drie Peeldorpen vormt de directe aanleiding voor *Die verkeerde wereldt*.

'Ik ben er zo door bezield,' schrijft Roothaert aan Hendriks broer, 'dat ik ernstige plannen maak voor een volwassen roman op basis van Hendrik's boek en dan speciaal het tijdperk van Rogier van Leefdael, den querulant, dien ik in het dorp den bijnaam laat geven van 'De Zot van Deurne', wat dan tevens de romantitel zou kunnen zijn. (Als de mensen dan maar niet gaan denken dat het over De Wieger (Hendrik Wiegersma – fw) gaat!'³⁰¹

Het werd niet de titel, maar de 'zot van Deurne' komt wel voor in het verhaal, waarin Roothaert zich beperkt tot een stuk geschiedenis van het Brabantse Deurne uit de tweede helft van de zeventiende eeuw. Waarom juist deze periode als romanstof gekozen? Hij geeft er zelf het antwoord op: 'In dit tijdperk vallen de beste romanfiguren van de hele geschiedenis en ook de meeste romantische gebeurtenissen, zoals de mislukte reformatie en de moord op Jacob Geurts in 1670.' Roothaert geeft te kennen dat hij zeer onder de indruk is van de 'heldhaftige figuur van den piepjongen pastoor Meester Gerrit Hendrik Jacobs' en de 'schilderachtige schavuit' Otto de Visschere.

'Er is in ieder geval heel wat van te maken en ik heb er veel goesting voor.'³⁰²

Hij verzoekt de historisch goed onderlegde Fré daar waar nodig hem te helpen en te behoeden voor al te grote geschiedkundige blunders. Fré toont zich daartoe bereid en Roothaert werpt zich vol geestdrift en zeer consciëntieus op de voor hem nieuwe genologische uitdaging.

Het moest 'een zeer goed boek worden, beter dan Vlimmen. De historici moeten er niet al te veel op aan te merken hebben.'³⁰³

Volgens eigen zeggen kost het schrijven van *Die verkeerde wereldt* hem een drietal jaren. Gezien onder meer de dagtekening van de brief aan Fré Ouwerling neemt het in ieder geval minstens twee jaar in beslag.

Het resultaat van Ouwerlings inspanningen is hem als fundament nog niet genoeg. In het rijksarchief te 's-Hertogenbosch leest hij gerechtelijke procedures na met de bedoeling 'de vorm en de evolutie van de procedures na te gaan. Op die manier kon ik ook meer de sfeer van de tijd weergeven in mijn roman.'³⁰⁴

Het grasduinen in oude gerechtelijke stukken doet hij met plezier, zoals hij opmerkt in de briefroman *Een avondje in Muscadin*:

'(...)ik ben drie jaar gelukkig geweest met het reconstrueren van een stukje vergeten (en verkeerde) wereld, het boek waaraan ik – eveneens tot dusver – met het meeste plezier heb gewerkt.'³⁰⁵

In *Die verkeerde wereldt* zijn verscheidene passages aan te wijzen die het product zijn van Roothaerts Bossche bevindingen. Voetnoten in de roman signaleren ook andere werken die hij geraadpleegd moet hebben, waaronder *Geschiedenis der Latijnse school te Gemert* door Van den Elsen, *Het arme Brabant*, een brochure van de hand van Dr. Th. Goossens en *Geschiedenis der belastingen in Nederland* door Mr. P. Engels het meest opvallend.

En als de onzekerheid toeslaat, richt hij zich tot Fré, aan wie hij 'een pracht exemplaar in het fijnste leer' in het vooruitzicht heeft gesteld. Een aantekening van de archivaris: 'Ik heb geholpen waar ik kon. Drukproeven gecorrigeerd, gegevens verstrekt, den band geteekend en ik heb mijn pracht exemplaar gekregen zoals was toegezegd.' Verbitterd schrijft hij in mei 1945 eronder: 'Bovenbedoeld pracht exemplaar (een van tien) werd door de 'goede' Nederlanders geroofd bij de 'bevrijding???'³⁰⁶ (Na de bevrijding is er in de woningen van talrijke foute landgenoten nogal huisgehouden en werd het nodige ontvreemd. Ook Ouwerlings in leer gebonden exemplaar van *Die verkeerde wereldt* werd gestolen.)

In het voorjaar van 1939 nadert het nieuwe werk zijn voltooiing. Op aanraden van Klaas Kriens besluit Roothaert zich tot een andere uitgeverij te wenden. Met Salm & Co. had hij weliswaar geen slechte ervaringen, maar Kriens is van mening dat A.W. Bruna & Zoon door een beter management en betere public relations Roothaerts boeken onder een

groter publiek kan verspreiden. Roothaert laat zich overhalen en in april 1939 is de overeenkomst rond, voorlopig met betrekking tot deze ene roman.

'Voor Uw daarop volgend boek,' oppert Bruna, 'leggen wij niets schriftelijk vast, doch verbinden ons slechts om in goede verstandhouding na gereedkomen van de copie de conditie daarvoor te bespreken. Het is n.l. mijn bedoeling om U door déze uitgave te bewijzen, dat het ook in Uw belang is, Uw volgende werken bij mij uit te geven.'³⁰⁷

Roothaert is altijd bij Bruna gebleven. De uitgeverij kocht de rechten van de eerder verschenen boeken en A.W. (Abs) Bruna werd een goede vriend. Uit de brief, waaruit bovenstaand citaat stamt, valt verder nog op te maken dat Bruna het manuscript van Roothaert nog niet ontvangen heeft. Wel maakt de uitgever alvast het honorarium bekend, 'een royalty van 17% van den ingenaaiden prijs van elk exx'. De titel van de roman luidt dan nog *Als den Geus nae Doerne quam. In het najaar van 1939* rolt de eerste druk van de pers. Op de omslag prijkt het opschrift *Die verkeerde weerdlt. Wie of wat de auteur ertoe bewogen heeft deze titel te verkiezen boven de oorspronkelijke is niet bekend. De nieuwe titel is in ieder geval pakkender en zeker in die dagen in het oog springend. Hitler was zijn opmars al begonnen, hier te lande was de algehele mobilisatie afgekondigd, de dreiging van oorlog was meer dan latent aanwezig; een verkeerde wereld diende zich aan. En zoals Europa wreed in een keurslijf werd geperst dat het merendeel van de Europeanen niet paste, zo kreeg de katholieke Brabander in de zeventiende eeuw een protestants jasje opgedrongen dat hem op geen enkele manier stond en waarvan hij zich zo veel mogelijk trachtte te ontdoen.*

'Is 'Die Verkeerde Weerdlt' actueel?' vraagt een journalist in december 1939 zich af. 'Nee. Maar wèl in zooverre, dat het van tijd tot tijd gedachten-associaties opwekt met 'de verkeerde wereld' van thans...'³⁰⁸

Een historie uit de zeventiende eeuw

Roothaerts 'verkeerde weerdlt' handelt over de geloofsstrijd na beëindiging van de Tachtigjarige Oorlog. De vrede van Münster is getekend. De locatie is het Noord-Brabantse Deurne, dat nog juist tot het generaliteitsgebied behoort (en dat we niet mogen verwarren met Roothaerts Belgische woonplaats).

We schrijven het jaar 1648. De 24-jarige Gerard Heynrick Jacobs doet zijn intrede als nieuwe pastoor in het dorp. Hij heeft als voordeel dat hij uit een Deurnes nest komt en hij raakt door zijn beminnelijke hou-

ding vrij snel ingeburgerd. Ofschoon zijn lange haren, zijn manier van praten en andere uit Leuven – de stad waar hij zijn opleiding volgde – meegenomen gewoontes van de dorpsgenoten wat gewenning vergen.

Enige opschudding ontstaat als men ontdekt dat de pastoor 'blaast en toet in een lijnen doekske' en niet gewoon in zijn vingers snuit. Enkelen verwijten hem 'juffersmanieren' en 'stadse fratsen'. Dit was een zeer ernstige zaak en het had Gerard veel prestige kunnen kosten. Maar gelukkig wint het gezond verstand het:

'Wel het is zijn eigen neus en hoe't hem gelust om die te snuiten, moet hij zelf weten, zoudt ge zeggen. En dat het nu maar gedaan is met dat gezever, mordjuu!'³⁰⁹

Serius worden de problemen als vanuit Holland het bevelschrift komt dat een heropening van de katholieke kerken verboden is en dat 'op straffe van 600 gulden boete' katholieke geestelijken het land dienen te verlaten. Het is de Brabander eigen zich niet al te druk te maken om zo'n verordening, immers Holland ligt zo ver van Deurne verwijderd. De eerste tekenen dat er iets gaat veranderen, doen zich voor als de gereformeerde schoolmeester Jan Stoffels aangesteld wordt. Uit veiligheidsoverwegingen leest Gerard zijn missen dan op Den Grootenberg, net even over de grens van Deurne, in het Venrayse gebied waar de geus niets te vertellen heeft. De schatten van de Deurnese kerk zijn eveneens in veiligheid gebracht.

Otto de Visschere, de gewiekste schout van Deurne, besluit op Den Grootenberg midden in het niemandsland een kapel te laten bouwen. Officieel behoort het gebied tot Staatse grond, maar de papieren die daarvoor het bewijs vormen heeft Otto verdonkeremaand. 'Is er iets beters te vinden dan een verboden paapse kerk op 'Staats' gebied tot spot van 's lands plakkatens?'³¹⁰

De missen die Gerard op Den Grootenberg leest, zijn steeds druk bezocht, ondanks de niet geringe afstand die de Deurnese bevolking daarvoor dient af te leggen. De inmiddels in het dorp aangestelde zure predikant Huysinghius moet het daarentegen tijdens zijn diensten doen met een handvol aanhangers.

Ondanks het verbod van hogerhand waagt Gerard zich dikwijls in Deurne om er de mis te lezen voor hen die niet bij machte zijn naar Den Grootenberg te komen, de laatste sacramenten toe te dienen, een pasgeborene te dopen of andere noodzakelijke religieuze handelingen te verrichten. Daarbij is het risico gepakt te worden aanzienlijk.

Het zijn vooral Otto de Visschere en de 'peerdenzot' Wilbert die over

hem waken. De laatste leert hem paardrijden en ver kent met hem de drassige Peel en dat gebeurt niet voor niets. Meermalen ontsnapt pastoor Jacobs aan zijn achtervolgers dankzij zijn vertrouwdheid met het uitgestrekte gebied, waar onbekenden hopeloos verdwalen of stranden in het moeras.

Over het om de tuin leiden van de geus, de fratsen van de predikant en diverse ingestelde verboden wordt druk gesproken en gegniffeld in herberg Die Verkeerde Weereldt, eigendom van De Visschere. Als schout zetelde hij op het Groot Kasteel van Deurne, maar wanneer het paapse bestuurders verboden wordt hun functie nog langer uit te oefenen, laat hij in 1651 een herberg bouwen op het Haageind, waar je langs moet als je naar Den Grootenberg gaat.

' 'Aensienlycke herberghe voor geestelycke ende wereldlycke heeren ende persoonen ofte passanten naer de nieuwe Cappelle.' Dat klinkt! Als uithangbord laat hij een averechtse aardbol schilderen, met donkere wolken eromheen, daarboven een kruis en eronder in gulden letters:

DIE WEERELDT IS VERKEERDT
MAAR GODT MOET SYN GEEERD³¹¹

Door zijn gepassioneertheid, zijn uitstraling en zijn waaghalzerij bewerkstelligt Gerard dat de aanhang onder de protestanten in Deurne slechts mondjesmaat toeneemt. Soms echter valt het eenzame bestaan op Den Grootenberg waar hij in 1659 al tien jaar vertoeft, hem zwaar. Het is er bovendien niet van gevaar ontbloot; er zwerft 's nachts veel gespuis rond. Zijn clandestiene uitstapjes ervaart hij als een spannende verademing. Hij wordt steeds roekelozer, komt zelfs overdag in Deurne, en een aantal keren lukt het de geus hem te snappen. Het benodigde bedrag van zeshonderd gulden om de pastoor vrij te kopen, komt echter iedere keer op tafel.

Drieëntwintig jaar na de bouw van de kapel op Den Grootenberg is Gerard weer thuis. De opmars van de Fransen deed de meeste geuzen het hazenpad kiezen, niet voor lang, maar het resultaat is dat de roomse godsdienst niet langer verboden is. De kapel op Den Grootenberg wordt in 1674 afgebroken. Tien jaar later sterft Gerard Heynrick Jacobs. Op de begrafenis ontbreekt Otto de Visschere. De schout en herbergier die altijd de belangen van Deurne had behartigd, stierf vijf jaar eerder. Die van Deurne zeiden van hem: 'Ge kond er wel kwaad op worden, maar niet blijven.'³¹²

Het uithangbord van Die Verkeerde Weereldt blijft nog tot zes jaar na

Gerards dood de gevel sieren. Dan verdwijnt het en een nieuw bord kondigt aan: In den Prince van Oragnien.

Ziedaar, in een notedop de 480 bladzijden tellende historie *Die verkeerde weerdlt*, waarmee Roothaert vriend en vijand verraste. Men had hem leren kennen en waarden als een schrijver met een wat ongewone naam, van niet alledaagse detectives. Nauwelijks was men daaraan gewend of diezelfde persoon lanceerde *Camera loopt*, waarin hij zich opwierp als een redelijk scenarioschrijver, en het vinnige *Doctor Vlimmen*, een sleutelroman, een tendensroman, een streekroman, die alle verkoopcijfers sloeg. Nu, november 1939 verscheen Roothaert met wederom een nieuw genre en hij deed dat niet eens zo slecht.

In *Boekenschouw* heeft de criticaster Van Aret het niet zo op dat genologisch geschuif van Roothaert die volgens hem weinig prijs leek te stellen op zijn publiek en dus wel veel vrienden zou verliezen.³¹³

Boosheid, ergernis en lof

Met *Die verkeerde weerdlt* logenstraft Roothaert de opinie van talloze, meest katholieke critici dat hij een fervent hater van de roomse godsdienst is. Nu komen er misnoegde reacties uit het protestantse kamp, want met name voor de predikanten in de roman kan men weinig sympathie voelen. Over de eerste predikant die Deurne aandoet, deelt de schrijver ons bijvoorbeeld mee:

'Hij is groot en log, hij licht zijn enen voet niet op, voordat hij den anderen secuur heeft neergezet. Zijn kuitzen zakken haast in rechte lijn naar zijn dikke, brave enkels. Stalbenen, zeggen die van Deurne. En bij elken stap is het, alsof hij zijn voeten – de grootste van heel het dorp – met een zuigend geknars uit de klei moet trekken. Maar dit komt voornamelijk door het gekraak van zijn degelijke vetleren schoenen. Zijn haar is lichtgeel aan den rossigen kant, het staat dun en steil, als bij een bie, op zijn breed voorhoofd. Hij slentert door het dorp, als had hij een gaffelsteel voor ruggestremg, en gaat precies zo zitten. Dan legt hij de rode weke handen met een vochtig geluidje op elkaar, gelijk een slachter twee biefstukken op elkaar laat flappen.'³¹⁴

In de *Rotterdamsche Kerkbode* merkt S.H.J. James op dat er 'een zo sterke anti-protestantsche lijn is aangegeven, dat ons Protestantsche bloed karnemelk wordt.' James kiest uit literair oogpunt voor *Vlimmen*: 'Van Dr.

Vlimmen kunt ge haast niet afblijven en de Verkeerde Weereldt is bijna niet uit te krijgen. Ik geloof dan ook dat de zesde druk van dit tweede boek (januari 1940 – fw) alleen te danken is aan den goeden naam, dien het eerste heeft verworven.'

Historisch gezien kent James de roman hogere waarde toe. Hij steekt zelfs de hand in eigen boezem: wanneer de historie niet al te veel geweld is aangedaan, zo schrijft hij, dan 'moeten wij ons ten zeerste de oogen uitschamen over zulk een propaganda en het ten tweede volkomen begrijpelijk achten, dat het Zuiden van ons land Roomsch is gebleven.'³¹⁵

Een eerlijk oordeel waar de katholieke pers die zich over 'Vlimmen' had gebogen niet aan toe is gekomen.

Ook ten aanzien van *Die verkeerde weereldt* laat zij zich niet onbetuigd. Het dagblad *De Maasbode* spant in dezen de kroon:

'Ook dít boek is c r u . Niet alleen wanneer de ruwe 17e-eeuwsche boeren aan het woord zijn, maar ook, en zelfs zeer sterk, wanneer de auteur zèlf spreekt. De vruchtbaarheid der Brabantsche vrouwen b.v. wordt geteekend in de meest stuitende s t a l -termen. Hier en op vele andere plaatsen kan dit boek slechts worden 'genoten' door menschen, wier moreel en aesthetisch gevoel aan den zeer grooven kant zijn. He-laas! schijnt dit met een aanzienlijk deel van het Nederlandsch lezend publiek het geval te wezen. De auteur heeft er op gespeculeerd, en... hij heeft zich niet misrekend, maar 't is een speculatie à l a b a i s s e .' Desalniettemin rept het artikel ook van '(...) in opzet en deels in uitwerking – 't wekt herhaaldelijk sterke reminiscenties aan Coolen – prachtig boek (...)'³¹⁶

De wrok had zich diep geworteld aan katholieke zijde. Van Duyse van Idil over Roothaert: '(...) zijn sectarische haat tegen de godsdienst, schroomt niet het (volk – fw) tegelijkertijd te beledigen in wat het 't dierbaarst was: zijn godsdienst. Het boek is een pamflet geworden en hoe verder men leest, hoe erger het wordt.' Van Duyse windt er geen doekjes om: 'Schrijver is blijkbaar door den haat geheel van het licht van den H. Geest verstoken. Hij is blind (moedwillig?) voor het goddelijk element in de kerk. Blind voor de massa waarachtige en heldhaftige deugd, welk Gods kerk heeft voortgebracht. Trouwens offer voor iets tijdelijks voor een hoger beginsel schijnt hem belachelijk en dom te zijn. Godsvrucht is voor hem steeds bigot. Ieder pastoor is voor hem niet alleen verdacht, maar krachtens zijn beroepscomplex a priori een intrigant of machtswellusteling. (...) Het had een prachtig boek kunnen worden en werd het ook ten deele. Doch het sectarisme is zoo geniepig en kwaadaardig, dat het totaal onbruikbaar werd. Volgens mij: D, verboden. Jammer!'³¹⁷

De Deurnese journalist Wim van Heugten ziet zich in zijn bewondering voor de geschiedenis van zijn woonplaats gestoord door de 'flinke dosis naturalisme'. Dit vergaand realisme maakt het boek 'niet schooner maar leelijker' en hij vraagt zich af: 'Kan de schrijver ons geen levensechte tafereelen geven uit dien tijd zonder afstootelijke beelden te teekenen?' Waarna hij zich in zijn overtuiging aansluit bij andere katholieke commentaren: 'Deze plat-realistische beschrijving, welke slechts ontsiert en afstoot, vraagt voor dit dikke boek, hoe interessant overigens ook, begrijpende volwassenen.'³¹⁸

Van Heugten verwijt Roothaert een tweede manco en ziet zich daarin gesteund door een groot deel van de katholieke denkende critici. Het is eigenlijk de hoofdrede waarom het boek zeker in religieuze kringen verkeerd valt. Het maakt tevens duidelijk dat Roothaert niet geheel geslaagd is in zijn opzet die hij in 1937 in een brief aan Fré Ouwering als volgt formuleert:

'De historici moeten er niet al te veel op aan te merken hebben en we maken het zo, dat noch de Rooms en noch de Protestanten er overheen kunnen vallen. We laten de kerken in het midden, zoals Hendrik dat doet.'³¹⁹

Aan die intentie heeft hij zich gehouden, op een enkele wijsgerige stellingname na. Het is hier de auteur die een moment zijn verhaal loslaat, zichzelf naar voren schuift en zijn mening verkondigt:

'Pastoor en predikant geven elkaar niets toe, de een is geen haar vroemer dan de ander, zij liggen ons even warm aan het hart.

Maar Dominee verschijnt hier als een machtige dwingeland, broodrover en geestdrijver, terwijl hij door niemand is uitgenodigd. Wel, dan eist het eenvoudigste boerenfatsoen dat ge partij trekt voor de weerlozen, die zich hun eigen mening blijven veroorloven.

Misschien hadden onze mensen wijzer gedaan met toe te geven? De ene godsdienst is even goed als de andere. (...) Maar zij wilden nu eenmaal niet en dat moet u genoeg zijn! Met dwang en overmacht kunt ge veel bereiken, mijn Heren Pastoor en Predikant. Ge kunt rijk en sterk worden, heel de Staten in uw zak hebben, maar één kleinigheid zult ge nooit beheersen. Dat is de vrije gedachte van de mens. En hoe zij nu dachten, goed of verkeerd, wij vatten onzen hoed af voor het arme, taaie volkje van Brabant, dat zich niet heeft laten ringeloren.'³²⁰

Het citaat uit de roman geeft aan dat Roothaert inderdaad de kerken 'in het midden' laat, maar dat hij toch, zoals uit het verhaal evident naar voren komt, partij kiest. Daarnaast klinkt zijn eigen geaardheid door: de historische vertelling heeft connecties met het heden. Het is niet enkel

meer de auteur van *Die verkeerde wereldt* die aan het woord is, maar ook de schepper van *Doctor Vlimmen*, zich verzettend tegen elke dwangmatigheid inherent aan de religie. Hij predikt de liberale gedachte die zich toespitst op godsdienstig vlak, een uitvloeisel van jeugdherinneringen en ervaringen uit de late jaren twintig.

Roothaerts openlijke koketteren met zijn opvattingen brengt Wim van Heugten ertoe te waarschuwen voor 'des schrijvers stellingname boven de Katholieken en Protestanten en boven de pastoors en de predikanten uit.'³²¹ Het is eveneens debet aan de krachtige taal die *Boekengids* bezigt: 'Deze echte zoon van Brabant blijkt nu, nogal verrassend, van liberale opinie te zijn, en spreidt te midden van dit toch specifiek-godsdienstig onderwerp, af en toe zijn leuzen van vrijzinnigheid, agnosticisme en humanitair liberalisme; hij moge dan nog vrij blijven van vulgaire partijdigheid, of van ongepaste inmenging in leergeschillen, of van elk positief aantasten der Kerk, toch blijft verkeerd en verderfelijk deze houding van hem nml.: alleen het louter-rationalistische menselijke geldt; dat men ons verder met gerust late met geloof belijdenis, bovennatuurlijk, enz.' Het gevolg is, zegt deze Dr. J. Casymaex Pr., die overigens jaren later heel wat gematigder zal oordelen over de roman, dat pastoor Jacobs niet getekend is 'naar de feiten die evident wijzen op hoge heldhaftigheid en heiligheid; hij ontledigt hem van zijn geestelijk, pastoraal leven, hij laat hem opsorpen als figuur in het algemeen hartelijk goed Brabantsch volk, op één voet met al die anderen (...)'

Kortom Roothaert schildert volgens *Casymaex* de pastoor te menselijk, te weinig zich boven het volk verheffend; zeker daar waar Gerard Jacobs in al zijn eenzaamheid op Den Grootenberg zich een enkele keer in zijn mijmeringen laat gaan en terugkeert naar het meisje uit zijn Leuvense studie jaren op wie hij heimelijk verliefd was. 'Deze gelijkschakeling met het menselijk-Deurnsch, dit tot een minimum herleiden van het Zieleleven tegenover het bonte, uitwendige leven (...)' was voor *Boekengids*, ondanks de ook erkende kwaliteiten, voldoende om *Die verkeerde wereldt* het etiket 'Streng voorbehouden' op te plakken.³²²

Bij de verwijten inzake 'te realistisch taalgebruik' en 'gebrek aan religieuze bezieling' kwam nog een verdachtmaking. Hier en daar gonsde het gerucht als zou *Die verkeerde wereldt* een soort kniebuiging voor het roomse gezag zijn geweest, een goedmakertje van de schrijver voor zijn felle schimpscheuten in *Vlimmen*.

De schrijver van een artikel in *De Vereenigde Katholieke Pers* bijvoorbeeld krijgt de indruk 'dat Roothaert behoefte heeft gevoeld om uiting te geven aan andere gevoelens dan die van Dr. Vlimmen, gevoelens die hij dan toch eveneens bezit. Hij is er in alle geval wel de man naar om dit

te doen, wanneer hij van mening zou zijn, dat hij tevoren wat verder gegaan is op het glibberige pad.³²³

En de *Utrechtsche Courant* oppert: 'Het heeft veeleer den schijn dat de auteur, die in het geloof kind aan huis is, aan de priesters van Brabant iets heeft willen goedmaken van wat hij hun met zijn vorige boek heeft aangedaan.'³²⁴

In hoofdzaak heeft Roothaert met *Die verkeerde weerdlt* een stukje geschiedenis tot roman verwerkt.

'Aan de Nagedachtenis van mijn vriend
Hendrik Ouwerling, uit wiens werk:
GESCHIEDENIS VAN DEURNE, LIESSEL
EN VLIERDEN, de bouwstoffen zijn
genomen voor deze vertelling.'

Zo luidt de opdracht. Ouwerlings boek fungeerde als leidraad, was de onmisbare documentatie. Roothaert hanteert de historische feiten zoals het hem uitkomt. Hij neemt ze letterlijk over, voegt toe of laat weg, zonder dat hij overigens 'verdraait'. Namen van personen en straten, geografische aanduidingen e.d. zijn vrijwel alle authentiek. Opvallend is dat een van de hoofdpersonen in het verhaal, Wilbert Smits, beschermer van de pastoor, bij Ouwerling ontbreekt en in de doopboeken van het Rijksarchief te 's-Hertogenbosch niet terug te vinden is. Wilbert Smits, net als Roothaert een paardengek, is het enige belangrijke verzonnen personage in de roman.

De wijze waarop Roothaert zijn historische gegevens gebruikt en verwerkt, leidt tot verdeeldheid bij de critici. De een vindt het jammer dat Roothaert de documentaire bouwstoffen 'niet meer op de achtergrond heeft weten te houden.'³²⁵ Een ander prijst juist de inbreng van historisch materiaal: '(...) er is dan ook heel wat documentatie door het romanverhaal gemengd, hetgeen de couleur locale ten goede komt'.

En de gezaghebbende mening van Menno ter Braak luidt: 'De strijd tusschen den pastoor die het katholieke land vertegenwoordigt, en de gereformeerde 'invasie', die de officiële machten achter zich heeft, is een weinig bekend onderwerp en Roothaert heeft er een schilderachtig panorama van gemaakt, met de noodige anecdoten en anecdotische personages.'³²⁶

Als de eerste druk van *Die verkeerde weerdlt* in 1939 verschijnt, past Roothaert allang niet meer in het onbekende deel van het letterkundige

circuit. Talloze al dan niet vakbekwame recensenten bespreken het boek en de algehele teneur is die van een 'gekanttekend' enthousiasme. Roothaerts boek is goed gedocumenteerd en dat wordt alom geprezen. Men constateert een groei van zijn schrijverschap en roemt zijn kennis van het dialect evenals zijn kleurrijke taalgebruik dat, zoals iemand tersluiks opmerkt 'dit boek niet altijd aanbevelenswaardig maakt voor een jonge dameskostschool!'³²⁷

Dumesnil, in de *NRC*, schrijft: 'In de 500 bladzijden druks, die hij ons schonk, vindt men een overvloedige uitstorting van levende taal, die ons door naïviteit, stoerheid en levensechtheid verrukt en verrijkt; en dan werd het boek als geheel een museum van portretten en tafereeltjes, alle op zichzelf een eenheid vormend maar toch samenhangend en u treffend door humor en pathos. En – Roothaert is bovenal s c h r i j v e r ; er zijn bladzijden in dit werk, die men niet met droge oogen kan lezen, evenals er spotternij is, sarcasme en ironie. Een museum met weinig of geen Rafaels of Vermeers, maar reeksen Boeren, Brueghels en Jan Steen's. Een rijk, overrijk boek...'³²⁸

Walter Brandligt in *Het Deventer Dagblad* zoekt het wat dichterbij in zijn vergelijkingen: 'Stellen wij ons tegenover dit boek vrij van ongemotiveerde sympathie of onwaardig vooroordeel, dus eerlijk en oprecht, dan moeten wij zeggen, dat onze literatuur is verrijkt door een ongemeen verteltalent, zooals er maar weinig zijn. In het gezelschap van Roothaert behooren A.M. de Jong, Coolen, Fabricius, Herman de Man, waarbij wij Roothaert beter verteller achten dan De Jong, doch minder dan Fabricius.' Brandligt tempert vervolgens zijn eigen geestdrift, want er gaat 'niet een diep menselijk conflict' van het boek uit: '(...) wat de auteur getracht heeft te bereiken, namelijk de gesteldheid van karakters tegenover den godsdienststrijd te beelden, is mislukt. Eenvoudig daarom wijl de liefde van Roothaert naar iets anders uitgaat dan naar een zuiver portret van zichzelf of van een ander.' Als meest typerende voorbeeld van een mislukt personage noemt hij Otto de Visschere, 'die een volkomen ongeloofwaardige figuur is geworden'.³²⁹

Hoe tegenovergesteld reageert *De Literaire Gids*: 'Als steeds is hij op z'n best en vaak heel geestig waar hij zijn volk in het gewone doen en laten uitbeeldt. Dan ontstaan er onvergetelijke figuren als Otto de Visschere (...). Deze schrijver is iemand, die zich in elk boek opnieuw geheel en hartstochtelijk geeft. En dan met goddelijke 'eenzijdigheid' niet acht wat buiten zijn onderwerp valt. Nochtans is hij nuchter, rationeel en scherp. Geen Zieveraer. Maar dit complex van eigenschappen is de oorzaak dat men van 'Camera loopt' heeft gezegd, dat het anti-semitisch was, 'Dr. Vlimmen' zou anti-Katholiek zijn en van dit zal men wel beweren: anti-protestant. Natuurlijk is dit onjuist. Roothaert heeft maar

één pro en dat is Brabant. En worden de Brabanders toevallig gehinderd door iets, welnu, hij is een vrij man en trekt er tegen ten strijde. Voor hem geldt Goethe's woord: Aufrechtig zu sein, kann ich versprechen, unparteiisch zu sein aber nicht.'

De verantwoordelijke voor deze woorden, W.G.M. Kimmerer, gaat zelfs zo ver te suggereren dat Roothaert wellicht 'een van de belangrijkste schrijvers van deze eeuw' kan worden omdat hij 'aan het gevaar is ontsnapt zijn succesnummer te gaan plagiëren'³³⁰.

Albert Helman vergelijkt Roothaert met Anton Coolen: '(...) Roothaert's taal is minstens even sappig en tekenachtig; en daarbij veel leesbaarder, met uiterst bescheiden, maar dan ook uiterst handig aangebrachte 'locale en historische kleur'. In één ding staat hij achter bij Coolen. Stemming en atmosfeer kunnen hem niets schelen. (...) Daar hebt ge het tekort bij Roothaert! Het is bij hem geen oppervlakkigheid, het is een gebrek aan poëtische dimensie. Zijn succes heeft hij eerlijk verdiend. Komt nu nog de consolidatie van het succes door een werkelijk 'kunst'werk, iets dat ook nog ontroert, omdat het dieper doordringt dan de oppervlakte der dingen? Ik hoop het...'³³¹

Ook Menno ter Braak mist een 'psychologische diepgang', onderkent een 'vloten, lichtpakkenden stijl' en is van mening dat je zo'n boek 'vlug doorleest'; 'een historische roman wordt meestal met meer zwaarwichtigheid opgezet dan hier geschiedde'. Dan draait Ter Braak weer bij door te stellen dat dat niet wil zeggen 'dat Roothaert onleesbaarder is dan 'solieder' collega's', noemt het geheel een 'schilderachtig panorama' waarvan de compositie 'een beetje rommelig' is. Dit laatste acht hij overigens niet zo ter zake doende, 'omdat de afzonderlijke figuren van minder belang zijn dan het geloofsconflict, waarom de handeling draait'³³².

Onwillekeurig wekt het lezen van Ter Braaks commentaar de indruk dat deze hardnekkig probeert *Die verkeerde wereldt* niet goed te vinden, terwijl hij tegelijkertijd het vergeefse van die poging inziet.

Een enkeling heeft problemen met het genre. Betreft het hier nu een echte historische roman of neigt het meer naar de zuivere kroniek. Is er niet een teveel aan historische gegevens, een te weinig aan fictionaliteit? Het fictieve element is echter ruimschoots aanwezig en het werk voldoet aan de eisen die het genre historische roman stelt.

Een teveel aan historische werkelijkheid zonder het romantische sausje waarmee personen en gebeurtenissen overgoten zijn, had het boek minder toegankelijk gemaakt. Nu dreigt de roman even *Vlimmen* achterna te gaan.

'Die Verkeerde Weereldt bereikte in 3 maanden 11 drukken,'³³³ schalt het de lezer in een advertentie tegemoet. Over oplagecijfers rept het bericht overigens niet.

Ongetwijfeld deelt de roman in het succes van *Vlimmen*, maar na de eerste onstuimige reacties dalen de verkoopcijfers tot een normaal niveau. *Die verkeerde weereldt* blijkt geen echte bestseller; het is niet zo toegankelijk als *Vlimmen*, minder sensationeel. Daarbij spreekt de tijd in Roothaerts nadeel, ondanks de veelzeggende titel van het verhaal. De twisten tussen paap en geus in de zeventiende eeuw mogen weliswaar boeiend zijn, de actuele gebeurtenissen houden de gemoederen meer bezig.

'Doordat het vlak vóór de oorlog verschenen is, hebben wij een boek uit het oog verloren dat welhaast een meesterwerk te noemen is,' memoreert Dirk Coster in 1950 in *Elseviers Weekblad*.³³⁴ Hij schrijft in lovende bewoordingen over de roman, maar schuwt geenszins een opsomming van de tekortkomingen te geven.

Coster's eerbetoon aan het boek is foutief weergegeven als in artikelen over Roothaert wordt beweerd dat hij *Die verkeerde weereldt* 'de beste Nederlandse historische roman' heeft genoemd. Coster heeft, voor zover nagegaan, de roman nooit als zodanig getypeerd.

Coster hoefde zich niet serieus ongerust te maken over de teloorgang van *Die verkeerde weereldt*. Nadat het vijf à zes jaar uit de roulatie is geweest, verschijnt in 1951 de 32ste druk, nu met illustraties van Else Oosterwijk-van Hagendoren. Het is de vraag of deze afbeeldingen het verhaal daadwerkelijk verfraaien. Tot en met 1967 zal Bruna regelmatig een editie laten drukken. Naarmate de tijd vordert blijkt het overigens steeds moeilijker het boek te slijten.

Een laatste, nobele poging om het aan de man te brengen dateert van 1988, maar voor de Zuid Hollandse Uitgeversmaatschappij die zich eraan waagde, was het resultaat bedroevend. Dat deert Roothaert dan niet meer. In 1965 blikt hij tevreden terug op het verkoopresultaat:

'Het haalde toch een oplage van een honderdduizend exemplaren,'³³⁵ stelt hij vergenoegd vast en dat terwijl het volgens hem wat minder voor het grote publiek toegankelijk was. Het was de beloning voor de vele arbeid die hij gestoken had in het boek dat hem het meest na aan het hart lag:

'M'n lievelingsboek,' zegt hij, 'daarin heb ik de mislukte Reformatie in de Meerij beschreven. Maar mijn eigenlijke bedoeling was, er een stukje van het Brabantsche volkskarakter in te steken!'³³⁶

Die verkeerde weereldt wordt algemeen gezien als het beste wat hij publi-

ceerde. In Deurne ligt nu, ingeklemd tussen Antoon Coolen en Stijn Streuvels, de Roothaertstraat.

Naar een café of restaurant met de naam Die verkeerde weereldt zal men tevergeefs zoeken. Oud-journalist Wim van Heugten – zijn vroegere bezwaren tegen het boek hebben de tijd niet overleefd – leidde mij naar de plek waar Otto de Vissschere aan het Haageind in 1651 de herberg liet bouwen. Er staat nu een onopvallend woonhuis met op de gevel het jaartal 1904.

Een Engels bombardement tijdens de Tweede Wereldoorlog vernietigde het statige Groot Kasteel van Deurne, waar eens de schouten zetelden. Wat resteert is een zorgvuldig geconserveerde ruïne. Schuin ertegenover verrijst nog het eveneens in Roothaerts roman voorkomende Klein Kasteel. Twee uur gaans van Deurne, richting Venray, herinnert links van de weg een monument aan de daadkracht van de zeventiende-eeuwse pastoor Gerard Jacobs. De lichte welving in het landschap, waar in 1649 de stenen kapel Den Grootenberg werd ingewijd, is nog te zien. Nu heeft men vanaf het schuin ervoor geplaatste houten bankje uitzicht op een kruisbeeld onder een baldakijn, afgeschermd door een in een boog lopende aarden wal. Een tekst vertelt het waarom van het gedenkteken.

Hendrik Wiegersma, de Deurnese huisarts, trof in de jaren dertig bij een boer een kist aan, waarvan de onderkant van het deksel in koperen spijkers de naam van Gerard Jacobs vermeldde. De kist is daarna verhuisd naar het Bisschoppelijk Museum te 's-Hertogenbosch.

Hendrik Ouwerling geeft in zijn *Geschiedenis der dorpen en heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden* de nuchtere cijfers en feiten met betrekking tot de pastoor en diens optreden. 'Maar,' schrijft Roothaert aan Ouwerlings broer, 'als hij op pag. 373 afscheid neemt van dezen krangen pastoor, laat zijn nuchterheid hem toch even in de steek, en ik kan het me levendig indenken.'³³⁷ Ouwerling pleit op die bladzijde voor een monument als 'dank van het nageslacht, van gansch het Katholieke Deurne'³³⁸.

Roothaert maakte de pastoor tot een levende persoon, een psychologisch uitgewerkte figuur wiens denken en handelwijze worden bepaald door de historische gebeurtenissen. Een verkeerde wereld bracht hem ertoe zich over te geven aan gedachten die in generlei opzicht strookten met de moraal van de katholieke hoeders uit de twintigste eeuw.

Die verkeerde wereldt

300. Brief A. Roothaert aan F. Ouwerling, 12 juli 1937. Afschrift collectie auteur
301. Brief Roothaert, 12 juli 1937
302. Brief Roothaert, 12 juli 1937
303. Brief Roothaert, 12 juli 1937
304. Guido de Munter: 'Mr. Anton Roothaert' (Schrijvers vandaag). *Echo, tweemaandelijks tijdschrift humanistische jongerenbeweging Sint-Niklaas*, nr. 2, jrg. 2, nov. 1965, 2-4
305. Mr. A. Roothaert en Jaap Rómijn: *Een avondje in Muscadin, een mysterie in brieven*. Utrecht 1952, 112
306. Brief Roothaert 12 juli 1937
307. Brief A.W. Bruna & Zoon aan A. Roothaert, 8 apr. 1939. Collectie auteur
308. 'Nieuwe boeken, Die Verkeerde Weereldt'. *N.S. Maandblad*, dec. 1939
309. Mr. A. Roothaert: *Die verkeerde wereldt*. Utrecht 1939, 83-84
310. Roothaert 1939, 116
311. Roothaert 1939, 124
312. Roothaert 1939, 478
313. Felix van Aret: 'Mr. Roothaert'. *Boekenschouw*, jrg. 34, mei-juni 1940, 6-11
314. Roothaert 1939, 133-134
315. S.H.J. James: 'Die verkeerde wereldt'. *De Rotterdamsche Kerkbode*, 27 jan. 1940
316. 'Brabant's lijden'. *De Maasbode* (avondblad), 4 dec. 1939
317. Cyr. van Duyse: 'Die verkeerde wereldt'. *Idil*, 1939
318. Wim van Heugten: 'Over Peelland's hardsten tijd'. *De Nieuwe Eeuw*, 25 jan. 1941
319. Brief Roothaert 12 juli 1937
320. Roothaert 1939, 465-466
321. Van Heugten 1941
322. Dr. J. Caeymaex: 'Roothaert, A., Mr, Die verkeerde wereldt'. *Boekengids*, mrt. 1940
323. 'Die verkeerde wereldt, Historische roman van Mr. A. Roothaert'. *Verenigde Katholieke Pers*, najaar 1939
324. 'Uit de woelige historie van Deurne, documentaire roman, die aantrekt en afstoot tegelijk'. *Utrechtsche Courant*, 15 sep. 1940
325. Maurits Uydert: 'Roothaerts verkeerde wereldt'. *Algemeen Handelsblad*, 25 feb. 1940
326. Menno ter Braak: 'Geuzen en papen, godsdienst-strijd in de Generaliteitslanden'. *Het Vaderland*, 27 nov. 1939
327. 'Mr. A. Roothaert, Die verkeerde wereldt' (boekbespreking). *Onbekende krant*, 1939 (?). Collectie auteur
328. Dumesnil: 'Een rooms strijder voor de vrije gedachte'. *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 18 nov. 1939
329. Walter Brandligt: 'Stroomingen in de letterkunde'. *Deventer Dagblad*, 2 dec. 1939
330. W.G.M. Kimmerer: 'Een Brabander spreekt'. *De literaire Gids*, nr. 154, dec. 1939
331. Albert Helman: 'Historie en werkelijkheid'. *De Groene*, 6 jan 1940

332. Ter Braak 1939
333. 'Die verkeerde weerd, door Mr. A. Roothaert'. *De Lach*, jan. 1939
334. Dirk Coster: 'Als meteor verschenen en verdwenen, Mr. Roothaerts plaats in onze literatuur'. *Elseviers Weekblad*, 4 mrt. 1950
335. De Munter 1965
336. R.: 'Mr. Roothaert, griep dreef hem tot schrijven, het volk gaf hem de stof, het publiek maakte hem populair'. *De Telegraaf* (Avondblad), 22 nov. 1939
337. Brief Roothaert, 12 juli 1937
338. H.N. Ouwering: *Geschiedenis der dorpen en heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlieden*, Deurne 1974, 373

